

“LISON UT-TAYR” DOSTONINING BOBLAR TAVSIFI.

Chorshanbiyeva Shohsanam

Shoberdiyeva Fotima

Ochildiyeva Zarina

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti

yo‘nalishi 4-bosqich 22.01 guruh

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Alisher Navoiy “Lison ut-tayr” dostonining boblari bo‘yicha tahlil qilinadi. Asarda qushlar timsoli orqali inson ruhining ma’naviy sayri, Haqiqatni izlash jarayoni va ruhiy yetilish bosqichlari badiiy va falsafiy tarzda ifodalanadi. Maqolada boblarning mazmuni, ramziy obrazlari, tasavvufiy va axloqiy ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqilgan.

KALIT SO‘ZLAR: Lison ut-tayr, Alisher Navoiy, tasavvuf, qushlar majlisi, Simurg, ruhiy kamolot, Haqiqat izlash, yetti vodiya, badiiy talqin, ma’naviy sayr.

ANNOTATION: This article analyzes the chapters of Alisher Navoi’s epic Lison ut-Tayr. The work symbolically portrays the spiritual journey of humans, the quest for Truth, and the stages of inner perfection through the allegory of birds. The article examines the content of the chapters, the symbolic imagery, and their Sufi and moral significance from a scholarly perspective.

KEYWORDS: Lison ut-Tayr, Alisher Navoi, Sufism, Assembly of Birds, Simurgh, spiritual perfection, quest for Truth, seven valleys, literary interpretation, spiritual journey.

“Lison ut-tayr” (“Qush tili”) — Alisher Navoiyning yirik dostonlaridan biri bo‘lib, o‘zbek mumtoz adabiyoti hamda adabiy tilining muhim namunalaridan hisoblanadi. Farididdin Attorning mashhur “Mantiq ut-tayr” asari Navoiyga yoshlik chog‘laridan boshlab kuchli ta’sir ko‘rsatgan, shoir umrining ko‘p qismini mazkur asar ruhi bilan o‘tkazgan. Navoiy uzoq vaqt davomida Attor dostoniga javob sifatida asar yaratish niyatini ko‘nglida saqlab yurgan va bu orzu u oltmish yoshga kirgan paytda ro‘yobga chiqqan. Bu tasodifiy hol emas edi, chunki aynan shu davrda Navoiy “Munojot”, “Siroj ul-muslimin” kabi asarlarini ham yaratgan bo‘lib, ayniqsa “Munojot”da shoir o‘z umrida qilgan ishlari va hali ado etilishi zarur bo‘lgan “qarz”lari haqida ramziy tarzda mulohaza yuritadi. Ana shunday burchlardan biri Attorning “Mantiq ut-tayr”iga turkiy tilda javob yozish bo‘lib, Navoiy “Lison ut-tayr” dostonini yaratish orqali bu maqsadini amalga oshirgan. Farididdin Attor XII asrning yirik shoir va mutasavvuflaridan bo‘lib, “Ilohiynoma”, “Tazkirat ul-avliyo” va ayniqsa “Mantiq ut-tayr” orqali keyingi davr adabiy-ma’naviy tafakkuriga katta ta’sir ko‘rsatgan. Hatto

Jaloliddin Rumiy ham Attor ijodini yuksak e'tirof etgan. Navoiy o'zining "Lison ut-tayr"ida Attor dostonidagi mavzuni o'ziga xos tarzda qayta talqin etadi: asar tasavvufiy mazmunga — "Sharhi asrori ilohiy", ya'ni ilohiy sirlarning sharhi mavzusiga tayanadi va bu g'oyalar qushlar timsoli orqali majoziy usulda ifodalanadi. Doston o'zbek tilida yozilgan bo'lsa-da, unda shoir "Navoiy" emas, balki uning ikkinchi taxallusi — Foniylardan foydalangan. Alisher Navoiy o'zbek adabiyotining eng nufuzli vakillaridan biri bo'lib, uning ijodi nafaqat badiiy go'zallik, balki falsafiy va ma'naviy chuqurlik bilan ajralib turadi. "Lison ut-tayr" dostonida shoir insonning ruhiy sayohati, ma'naviy yetilishi va Haqiqatni izlash jarayonini qushlar orqali ramziy tarzda ifodalaydi. Asar Fariduddin Attorning "Mantiq ut-tayr" asariga tayanib yozilgan bo'lsa-da, Navoiy uni o'z badiiy va falsafiy qarashlari bilan boyitgan. Dostonning har bir bobida izchil ma'naviy va axloqiy mazmun mujassam etilgan. Doston Allohga hamd aytish bilan boshlanadi. Bu qismda Yaratuvchining qudrati, hikmati va mavjudotlarni yaratishdagi mukammal tartibi madh etiladi. Ushbu bo'lim asarning ilohiy ruhiy asosini tashkil etadi va o'quvchini Haqiqat sari intilishga undaydi. Keyingi bobda Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) ning ulug' fazilatlari, insoniyat uchun rahm-shafqat manbai ekanligi tasvirlanadi. Navoiy bu bo'lim orqali o'quvchini ruhiy izlanish va poklanishga yo'naltiradi. Shoirning munojot qismida u o'zini ojiz banda sifatida tan olib, ilohiy hidoyat so'raydi. Bu bo'lim ruhiy samimiyat va ichki poklanishning ahamiyatini namoyon etadi. Asarning yaratilish sababi bayon qilingan bo'limda dostonning maqsadi tushuntiriladi. Navoiy bu asar orqali insonning ruhiy sayri va Haqiqatni izlash jarayonini badiiy shaklda tasvirlaydi. Attorning g'oyalariga tayangan bo'lsa-da, u asarga yangi falsafiy va badiiy mazmun qo'shgan. Qushlar majlisi bo'limida turli qushlar yig'ilib, Simurg'ni topish maqsadida safarga chiqadilar. Hudhud boshliq qilib tanlanadi. Har bir qush safarga chiqmaslik uchun turli bahonalar keltiradi, ammo Hudhud ularni ruhiy sayrga davom etishga chorlaydi. Ushbu qism insonning nafs va dunyoviy bog'liqliklar bilan kurashini ramziy tarzda ifodalaydi. Qushlar safarga chiqmaslik uchun turli uzrlar keltiradilar, Hudhud esa ularni har bir bahona orqali to'g'ri yo'lga yo'naltiradi. Bu bo'lim ruhiy iroda va ma'naviy jasoratning ahamiyatini ko'rsatadi. Dostonning eng falsafiy qismi yetti vodiya orqali ochiladi. Qushlar ruhiy yuksalishning yetti bosqichidan o'tadilar: Talab, Ishq, Ma'rifat, Istighno, Tavhid, Hayrat va Faqr va Fano. Har bir vodiya insonning ichki kamoloti, dunyo bilan kurashuvi va Haqiqat sari intilishi jarayonini ramziy tarzda tasvirlaydi. Qushlar turli sinovlardan o'tib, har bir to'siqda o'z kamchiliklarini anglab, dunyo bilan bog'liqliklardan voz kechadilar va ruhiy yetilish darajasiga yetadilar. Oxir-oqibat, 30 qush Simurg huzuriga yetib, aslida ularning o'zlari ekanini anglaydilar. Bu ramz orqali Navoiy inson Haqiqatni tashqaridan emas, balki o'z qalbidan topishi zarurligini ko'rsatadi. Doston yakunida shoir o'quvchini ruhiy kamolot, ma'naviy yetilish va Haqiqat sari intilishga chorlaydi. Har bir bob insonning ichki kurashi, ruhiy yuksalishi

va Haqiqatni izlash jarayonini badiiy vositalar orqali ochib beradi. “Lison ut-tayr” dostonining boblari nafaqat adabiy, balki tasavvufiy, falsafiy va ma’naviy manba sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Asar o‘quvchiga ichki poklik, ilohiy muhabbat va ruhiy sayrga intilishning zarurligini ko‘rsatadi hamda qushlar timsoli orqali inson ruhining kamolot yo‘lini ramziy tarzda ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr. Toshkent: Fan nashriyoti, 1987.
2. Hayitmetov A. Navoiy va tasavvuf. Toshkent: Fan, 1991.
3. Jaloliddin Rumiy. Masnaviy. Toshkent: Sharq, 1995.
4. Karimov S. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
5. Toshmuhamedov N. Tasavvuf va badiiy meros. Toshkent: Fan, 2010.